

ՄՆՈՏԻԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱԼԻՔՆԵՐԸ ԳԻՒՂՈՒՄ

Գիւղերում, գուցէ նաեւ քաղաքներում, հասարակ ժողովրդի մէջ գոյութիւն ունի սնտախապաշտութիւնների և հաւատալիքների մի ամբողջ շարք, որոնք վերաբերում են գլխաւորապէս մարդկային կեանքի գլխաւոր մոմենտներին՝ ծննդեանը, պսակին և մահուանը. իսկ երկրորդաբար պարունակում են իրենց մէջ դուռ կենցաղական, բժշկական—առողջապահական և անտեսական իւրատեսակ բեցեպաներ: Այդ հաւատալիքները բռնում են մաքուր կրօնի և գիտնական բժշկութեան տեղը և խորապէս արմատացած լինելով ժողովրդի մէջ՝ խանգարում են նրա հոգեպէս և մարմնով բժշկուելուն:

Ինձ յաջողուեց առ այժմ հաւաքել այդ սնտախապաշտութիւնների և հաւատալիքների մի մասը միայն, որովհետեւ ժողովրդի յիշողութիւնը չէ, որ ամբարձրում է նրանց, այլ նրանք կապում են կեանքի առանձին դէպքերի հետ և դալիս են լուծելու այս կամ այն դժուարութիւնը: Իսկ նրանց ամբողջութիւնը ի մի ամփոփելը դժուար աշխատութիւն է, կարօտ շատերի օգնութեան, պահանջում է երկար ժամանակ, լարուած ուշադրութիւն: Մանաւանդ որ իւրաքանչիւր գաւառ կամ գիւղ ինչպէս լեզուով, զգեստի տարապոյ, կրօնական և ազգային աւանդութիւններով այնպէս էլ սնտախապաշտութիւններով ու հաւատալիքներով գանապանակում է միմեքեց:

Սնտախապաշտութիւնները և հաւատալիքները լայն աշխարհ հանելը բացի այն, որ կարող է ամենալաւ կերպով բնորոշել հասարակ ժողովրդի հոգեկան կողմը—նրա ձգտումները, սպասելիքները, նրա կրօնական բմբռնողութեան չափը, սպասելիքներին հասնելու համար գործ գրուած միջոցները, անհրաժեշտ է նաեւ զուտ եկեղեցու տեսակէտից. եկեղեցու վարչութիւնը պէտք է ամենայն մանրամասնութեամբ ճանաչի ժողովրդի հոգումէջ բուն դրած մոլորութիւնները, որոնք համարեա թէ հասարակ ժողովրդի կրօնն են կազմում, և եթէ ցանկութիւն ունի ճշմարիտ կրօնական զգացումներ ներշնչել նրան, պէտք է ատիճանաքար աւելի օգտակարը և ճշմարիտը աւելով՝ դուրս մղի ժողովրդի հոգուց եղած մոլորութիւնները:

Սնտախապաշտութիւնները և հաւատալիքները դառահարդելու համար ես յարմար համարեցի դատաւորել նրանց դուրս թափ մարդկային հասակի զարգացման հետ: Հաւատալիքներն մի քանիսը վերաբերում են այն ժամանակամիջոցին, երբ

կենը յղիացած է և գլխաւորապէս ծառայում են արգանդի երեխայի սեռը որոշելուն: Այսպէս—

1. Եթէ յղի կնոջ մաղերը սկսում են թափել, այդ կնշանակի նա աղայ կրերի. իսկ եթէ խտանում և երկարում են— աղջիկ:

2. Եթէ յղի կնոջը կանչում են կամ նա կամենում է մի տեղ բարձրանալ և անգիտակցաբար առաջ աջ ոտն է գցում, կը նշանակի աղայ է բերելու. իսկ եթէ ձախը— աղջիկ:

3. Դիցուք կամենում են իմանալ այս կամ այն յղի կենը ինչ կրերի. դրա համար խաշ գնելով այծի գլուխը դցում են եռացող ջրի մէջ, յղի կնոջ անունը տալիս և ասում են. «Եթէ աղայ կը բերի սուկուլ (մաքրւած) դուրս արի»: Եթէ մաքրուած է դուրս գալիս— ուրեմն բերածը աղայ կլինի. Եթէ ոչ— աղջիկ:

4. Եթէ կենը յղութեան ժամանակ հաւի վիզ ուտի, նրա բերած երեխայի վիզը երկար կը լինի և ամուր. սովորական երեխաների նման չի թուլանալ այս ու այն կողմը:

5. Եթէ կենը յղութեան ժամանակ անմիջապէս կժի բերանից ջուր խմի, նրա բերած երեխայի բերանից ջուր կը գնայ:

6. Եթէ կենը յղութեան ժամանակ գեղեցկանումէ՝ աղայ կը բերի, եթէ ընդհակառակը՝ աղջիկ:

7. Եթէ յղութեան ժամանակ կենը ծամն (մաստաք) շատ ծամի, նրա բերած երեխան «ծմրկաւան» կը լինի. այսինքն շատ կը կոտրատի իրեն, այն երեւոյթը, որ փոքր երեխան երին յաճախ լինում է: Սորա առաջն առնելու համար այդպիսի երեխայի օրօրոցից կախում են «ծմրուկ» (խեցեմորթի մի տեսակը): Զանազանում են «արու» և «էգ» ծմրուկ, առաջինը աղջկայ համար լաւ է, երկրորդը՝ աղայի:

Սրանից յետոյ մի շարք հաւատալիքներ զուգնթաց են մանկան աճեցողութեան: Երեխան ծնուելու օրից մինչև քառասուն օր ծննդկանին և նորածին երեխային սպառնում է երկու պատուհար, կամ ինչպէս գիւղացիք ասում են վատ «չորշօմ», աղղեցութիւն: Սրանցից մէկը «քառասունքակիս» լինելն է, որ իբր առաջանում է հետեւեալ պատճառներից:

1. Եթէ այդ ժամանակամիջոցում ծննդկանի սենեակը մանի մի ուրիշ կին կամ աղամարդ, որ նայնպէս քառասունքի մէջ է: Այս դէպքում աղջիկ երեխայ ունեցողի «քառասունքը» աղղում է աղայ ունեցողի վրայ և ընդհակառակն:

2. Եթէ մի նորապսակ աղայ կամ աղջիկ գեռ քառասունքը չբացրած գնայ ծննդկանի մօտ:

3. Եթէ զրոյց հում միս են բերում ծննդկանի սենեակը:

և 4. Դրսից օրօրոց են բերում ներս: Հնարատորութիւն կայ զգուշանալու այդ պատճառներից. երբ քառասունքակոխ անելու պատճառը դուրսն է, երեխային ևս հանում են դուրս և այնտեղից միտսին են ներս մտնում պատճառի հետ: Առհասարակ այդ փորձանքը շինութեան մէջն է պատահում—փակ պատերի մէջ. առհասարակ շորշորը—խորհրդաւոր անբացատրելի ազդեցութիւնը բոլորովին բաց տեղում չի լինում: Խի եթէ պատահմամբ «քառասունքը» կոխում է, այն ժամանակ հետեւեալ միջոցների են գիմում:

1. Եթէ մի ուրիշ երեխայի ծնողից է առաջացել կամ նորապսակից, հիւանդ երեխային լողացնում են քառասունքակոխ անողի ոտների վերայ, կամ հիւանդացած երեխայի մայրը հիւանդացնողի (եթէ աղամարդ է) կնոջ հետ նստում են մէջը մէջքի տուած, փոխում են երեխաները և փոխադարձաբար ծիծտալիս:

2. Եթէ մեկը թշնամաբար «քառասունքը թափել» է միւսի վրայ զգուշանում են թէ նա որտեղ է միգում, այնտեղի հողից ծածկաբար վերցնում են լուծում ջրի մէջ հիւանդ երեխային լողացնում են այդ ջրով, և կամ

3. Հիւանդ երեխայի շապիկը ծածուկ գիշերը դնում են նրա տան հերթիկի վրա թափ են տալիս դրանով քառասունքը յետ են դարձնում տիրոջը: Սորա երեխան հիւանդանում է, իսկ առաջինը ապաւում է:

4. Եթէ մոից է եղել, այդ մոից մի կտոր լոււ եփում են և նրա ջրով լողացնում են հիւանդ երեխային:

5. Դթէ օրօրոցից է եղել, օրօրոցը այրում են և երեխային պահում են նրա մխի վրայ. իսկ եթէ այրել չի կարելի, մի կտոր շոր են կապում օրօրոցից և եփն օր թողնելուց յետոյ այդ շորը այրում են ու երեխան քնած ժամանակ այրող շորը եփն անգամ պատեցնում են օրօրոցի չորս կողմը ասելով. «քու դեղ ու ճարն էս ըլի»:

Ծննդկանի վրայ աւելի ազդում է մկան, շան և կատուի քառասունքը միևնոյն ձևով. այսինքն ծննդից դեռ քառասունք օր չլրացրած եթէ մի մուկ, շուն կամ կատու մտնի ծննդկանի սենեակը. սրա հետեւանքը լինում է ոչ միայն երեխայի հիւանդանենալը, այլ նաև նրա մայրը եփն տարի երեխայ չի բերի եթէ ճար չանեն: Այսպիսի հետեւանքներից ազատուելու համար զրտնում են շան գանգի ոտկորը, դնում են մաղի մէջ, մաղը դնում են հիւանդի գլխի վրայ (այս դէպքում «քառասունքակոխ» կնոջ), քառասունք աման ջուր են լցնում գանգի վրա, ջուրը

մաղի միջով թափուում է հիւանդի վրա, այդ միջոցին լցնողը փերաքանչիւր ամանն հետ առում է. «Ինչ քառասունը որ քեզ կոխել է էս քո ճարը»:

«Քառասունքակոխ, լինելը արտայայտուում է այսպէս. երեխան հիւանդանում է, նիհարանում, ոտները իրենց ամբու-թիւնը կորցնում են, կերածը չի մարսում, «ճլերք» է ընկնում: Եթէ այս հիւանդութիւնը ամառն է պատահում, վերագրում են նաեւ շոգին: Երբ վերեւ յիշած միջոցները չեն գործադրում «ումից» և կամ «ինչից» քառասունքակոխ լինելը շատուզուելու պատճառով, այն ժամանակ երեխային և մօրը բժշկելու համար գիմում են հեռեեալ միջոցներին:

1. Հիւանդ երեխային կշռում են աթարի (տաւարի չորա-ցած աղբ) հետ երեք օր, օրը մի անգամ. եթէ երբորդ օրը ե-րեխան աւելի կշռի քան աթարը, հաւատում են որ երեխան կառողջանայ, իսկ եթէ աթարը ծանրանայ, ընդհակառակը կը մեռնի:

2. Եօթն դերեզմանից հող են վերցնում, լուծում են ջրի մէջ և այդ ջրով լողացնում են հիւանդ երեխային:

3. Հիւանդ երեխային տանում են գերեզմանները, դնում են գերեզմանի վերայ և յետ են դառնում. եթէ երեխան լաց է լինում, հաւատում են որ կապրի, իսկ եթէ լուռ մնայ—կը մեռնի:

4. Երեխային դնում են սառը թոնիւրը և դրոից ձայն են տալիս եթէ երեխան այդ ձայնին լաց է լինում՝ հաւատում են, որ կապրի. իսկ եթէ լուռ է մնում—չի ապրի:

Միւս հիւանդութիւնը, որ նոյն քառասունքակոխ ժամանա-կամիջոցին է վերաբերում «Թըրդն» է: Այս հիւանդութեամբ բռնուած կանանց երեխաները չեն ապրում. մինչև երկրորդի ծնուիլը առաջինը մեռնում է. իրարու նրեռ չեն տեսնում: «Թըրդը» այսպէս է կոխում մէկին. քառասունքի մէջ ծննդկանի մօտ դնում է պատահմամբ մի «Թըրդոս» կին կամ աջնակիսի մէկը որ թէև «Թըրդ» չունի, բայց իւր մօտ թրդի ուլունք է պահում: Շատ անգամ էլ «Թըրդոս» կանայք գիտամբ մտնում են ծննդկանի մօտ երբ նա մեռակ է, որովհետև շրջապատողները թոյլ չեն տալ, մօտենում են նորածին երեխային և ծածուկ՝ փէշը թափ են տալիս երեխայի վրայ երեք անգամ: Այսպիսով «Թըրդը» թափում են երեխայի վերայ, որը կը մեռնի, իսկ իրենք աղատում են: Այս հիւանդութիւնից ազատուելու համար հե-տեեալ միջոցներին են դիմում:

1. Աշխատամէրը (մանկաբարձուհին) մկրտութիւնից մի

երկու օր առաջ դուրս է տանում երեսային և ծախում է առաջին պատահողին՝ առնողը տանում է երեսային քառորակնոջն է տալիս ասելով «առ քոնը, տուր իմը» և վոխարէնը մի քնծայ է տանում: Մկրտութեան օրը երեսային մկրտում են և յանձնում մօրը:

2. «Թըղոտ» կինը եօթն անգամ անց է կենում առաջին անգամ յղացած երինջի մէջքի վրայով ասելով. «քոնը ինձ իմը քեզ», այդ դէպքում երինջի ձագերը չեն ապրում, իսկ կինը բժշկւում է:

3. Նոյն նպատակով ճեղքում են վարդի թուփը, եօթն անգամ անց են կենում արանքով և ամեն անգամին ասում են. «իմ վարդը քեզ քո վարդը ինձ». վարդի թուփը չորանում է, իսկ հիւանդ կինը «Թըղդից» աղատւում է:

4. Նոյն նպատակով «Թըղոտ» կինը լողանում է «լիշքի» ջրով «լիշքի» ջուր ասելով հասկանում են մեծ պստի մէջ, քառորակն մանկանց տօնի օրը մանկանց խեղդուելու լիճք ձևացնող ամառի ջուրը, որի մէջ այդ օրը մանուկների փոխարէն վառում են մամեր: Երեւի «լիճք» խօսքն է. որ «լիշք» է դարձել:

5. Նոյն նպատակով վերցնում են տեսունընդամասի նախատօնակին կարգացող վերջին աւետարանի առաջ բռնած մօմի մի կտորը, հալեցնում են ջրի մէջ և այդ ջրով լողացնում «Թըղոտ» կնոջը:

6. Երբ տեսնում են մի օձ գորտ բռնած ընթանում՝ իրենց յայտնի «Թըղոտ» կանանց անուններն են տալիս. որի անունը տալիս օձը գորտին բաց թողնի, կը նշանակի, այն գորտը այն կնոջ «Թըղի» դեղն է: Գորտը տալիս են այն կնոջը և նա խնամքով պահում է նրան:

7. Իբրև վերջին միջոց զրբացներին են դիմում և «բօյլամա» կոչուած դերն են անել տալիս: Բոյլամա—հատակի երկարութեամբ: Այս դէպքում երեսան ապրում է, բայց ծնողներից մէկն ու մէկը մեռնում է, որովհետև «Թըղդ» անցնում է նրանցից մէկի վրա: Առհասարակ մեռնողը հայրն է լինում:

Երբ կասկածում են թէ մի կին կարող է Թըղոտ լինել, և գուցէ բերած երեսան չապրի, հետեւեալ միջոցներին են դիմում:

1. Երբ կինը առաջին անգամ իմանում է որ ինքը յղիացած է, իմացողները նրան խմացնում են իշի մէջ և ուտացնում 10 հատ սև չամիչ. երբ երեսան առաջին անգամ խաղում է՝ երկու կում իշի մէջ և 15 հատ սև չամիչ, երբ սկսում է երկունքի ցաւերը՝ երեք կում իշի մէջ և 20 հատ սև չամիչ: Աղատուելու բոպէին աշխատամէրը պատրաստ ունենում է նորածին իշի ձագին շրջապատող Թաղանթը վրան մանրացրած

տորոն շաղ տուած, ծնունդ երեխային բարուրում են այդ թաղանթի մէջ և թողնում երեք օր:

2. Նոյն նպատակով իրեխայի ծննդից մի երկու օր առաջ երկու արշին կտաւ ուղարկում են ներկարարի մօտ, ներկել են տալիս: Երկունքի ժամանակ ամբացնում են այդ կտաւի վրայ եօթն չբանեցրած առեղ. փռում են մի մաղի վրա, իսկ մաղի տակ դրած է արդէն մի բոլորովին սև հաւ: Երբ ծնւում է երեխան, նրան բարուրում են այդ կտաւի մէջ և երեք օր թողնում: Հաւը մորթում են, թոքերը և քարճիկը ուտացնում մօրը, իսկ մնացածը պատանում են թաղում իբրև թէ երեխայի փոխարէն:

3. Նոյն նպատակով՝ ծնուած երեխայի մազերը չեն խուզում եօթն տարի. հազցնում են այդքան ժամանակ մրայն սպիտակ շորեր: Եօթն տարին լրացած օրը եօթն տանից կտորներ են հաւաքում: Երեխային տանում են շրջակայ ուխտատեղիներից մէկը, մազերը խուզում են, սկրտում և աներից հաւաքած կտորները իրար հետ միացնելով շոր են կարում ու հազցնում: Այդպիսի երեխան կոչւում է «Դիւանչի, մուրող-հաւաքող»: Շատերը հէնց այդ անունն էլ պահում են կեանքի մէջ որ կրճատուելով դառնում է «Դելո»:

4. Նոյն նպատակով երեխայի ծնուելուց անմիջապէս երեխայի ականջից մի փոքր կտրում են և հացի մէջ փաթաթած տալիս են մօրը առանց յայտնելու թէ հացի մէջ ինչ կայ:

5. Կամ երեխայի ականջը ծակում են և շան մաղ են անցկացնում:

6. Նոյն նպատակով փոխում են քաւորը, ենթադրելով, որ կարող է քաւորից լինել մահը:

(Շարունակելի)